

РОЗДІЛ IV. НОВА ІСТОРІЯ

УДК 94 (477): 001.814 «179/182»

Ю.А. Мицик

**ФОНД ГЛУХІВСЬКОГО МІСЬКОГО
МАГІСТРАТУ ЦЕНТРАЛЬНОГО
ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО АРХІВУ
УКРАЇНИ У КИЄВІ ЯК ДЖЕРЕЛО
З ІСТОРІЇ ГЛУХОВА КІНЦЯ ХVІІІ –
ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХІХ СТ.**

У статті розкривається зміст 959 фонду «Глухівський городовий магістрат» Центрального державного історичного архіву України у Києві, де зберігаються цінні матеріали по історії Глухівщини, головним чином кінця ХVІІІ ст. Тут є важливі джерела соціально-економічної історії, матеріали по історії містобудування, релігії та культури.

Ключові слова: Глухів, магістрат, міщанство, архіви, церква.

Джерела з історії Глухова ХVІІІ ст. непогано (як на українські реалії) збереглися в архівах, однак далеко не всі вони уведені до наукового обігу, тим більше, якщо йдеться про період, коли було ліквідовано гетьманат і місто втратило статус гетьманської столиці. Ми продовжуємо тут огляд архівних фондів, де містяться матеріали про Глухів та Глухівщину. Раніше нами було здійснено аналіз матеріалів фонду 737 ЦДІА України у Києві [1, 258-260]. Тепер настала черга іншого фонду: «Глухівський міський магістрат» (Ф. № 959). Він охоплює пізніший період (1780–1826 рр.) і є більшим за обсягом: фонд 737 має 52 справи, цей – 171 справу. Щоправда, переважна більшість документів охоплює останнє п'ятнадцятиріччя ХVІІІ ст. Слід підкреслити, що майже всі документи викладені російською мовою, оскільки в Російській імперії на той час вже на повну потужність розгорнулася колоніальна політика, яка призвела до витіснення української мови з офіційного вжитку.

Якщо документи 737 фонду мають відношення не тільки до Глухова, але й до всієї Глухівської сотні, то у фонді 959 справи стосуються майже виключно міста, хоча є ряд згадок і про села Глухівського повіту: Алтинівку, Березу, Єсмань, Краснопілля, Сваркове, Сопич, Тулиголове, Чорториги, Шатрищі; м. Шостка; с. Городища (Лохвицького повіту) тощо. Фонд складався (до його об'єднання у 60-х роках минулого століття) з двох нерівноцінних частин: київської і харківської. У першій містилося всього дві справи: про продаж дому бунчукового товариша Зарубіна у Глухові 1792 р. (опис 1, справа № 1) (*далі будемо вказувати лише цифри без зазначень, що це є справа, причому посилається будемо на справи з 2 опису*); відомості про торговельні ціни у Глухові у 1826 р. (опис 1, № 2). Це єдина справа, яка містить матеріали після 1809 р., отже

основний масив джерел було створено наприкінці ХVІІІ ст. Переважна більшість справ фонду (всього 171) походить з харківської частини, тобто зберігалася в колишній філії ЦДІА у Харкові. Значне місце тут належить урядовим указам, вхідним книгам та книгам рішень та «определений», журналам, протоколам, книгам «купчих записей» (112–168; 32, арк. 312–319), купчі (6), поточні магістратські справи (15–16). Це справи великого обсягу, які дозволяють висвітлити важливі сторони міського життя й самого магістрату, адже тут щоденно фіксувалася черга денна засідань магістрату і суть прийнятих рішень; урядові укази та реакція на них магістрату тощо. Звичайно називаються імена й прізвища міської верхівки Глухова, наприклад бурмистра (Солодовник та ін.), райців, лавників, також городничих (Щоголів). Так, в книзі 120 (1786 р.), яка нараховує 200 аркушів, зафіксовані справи і суть прийнятих по ним рішень, наприклад щодо купівлі ниви в с. Береза; по чолобитній полкового писаря Леонтія Онисимова про пограбування його майна глухівським міщанином Андрієм Засікою; про пограбування 20.06.1785 р. групою глухівських міщан «горячого вина», привезеного у Глухів на ярмарок; по «доношенню» П. Хоменка, який відлучався на «кирпичную роботу»; торговельні діла, скарги тощо. Є й справа про всі книги, які магістрат відсилав у казенну палату для звіту (32, арк. 768–776). Назва «Книга решений» говорить сама за себе. Так, у справі 118 знаходиться саме така книга за 1784–1785 рр., яка містить у собі різноманітні діла, в т. ч. кримінальні: сотник Донець скаржився на Петра Котлярева, який не додав йому 170 рублів за куплений «двор при Сварковской дороге» і вчинив напад на дім сотника, прагнучи його вбити (арк. 10–12). Є скарги глухівських міщан, як от скарга на селянина Ларіна (з с. Катенева Калузького повіту), полковника П.М. Римського-Корсакова, який торгував хлібом у Глухові, наймаючи два двори, і не платив податки місту (арк. 113–115). Але більшість справ складає ділова документація магістрату, створена з якоїсь okazji, наприклад чолобитні та відповіді на них (16, арк. 106), про канцелярські збори (31), про старообрядців («про розкольниках Хлебникових» (32), «про вибори ... різних ремесел старшин та їхніх старшинських товаришів 1786-1802» (23) тощо. Обсяг справ різний. Є й досить стислі: десяток-два аркушів, є й розлогі (кількадесят аркушів), а є й фундаментальні, які налічували по кількості аркушів, навіть понад 1000 аркушів і містили у собі десятки окремих справ (наприклад 48). Так, справа «про канцелярських і секретарських служителів 1784–1809 рр.» налічує 378 аркушів (7). А справа 87 складається з 454 аркушів і містить у собі 66 дрібніших справ, як от: «про видачу

купцям паспортів» (арк. 151–179), про призначення в місто Глухів публічного нотаря 1797 р. (арк. 400–413); про причислення євреїв у число міщан Глухова 1795 р. – (438–456 арк.). Чимало справ стосується зарахування колишніх козаків, селян, вихідців з духовенства, іноземців тощо у глухівські міщани. Так в міщани було зараховано у 1786 р. жителів с. Шатрици дияконських синів Прокопа та Дмитра Буглевських та церковного дячка Василя Бодулевського з сім'єю з 5 чоловіків (120, арк. 2); ціла справа 1784 р. присвячена зарахуванню в глухівські міщани «польських виходцев» згідно з царськими маніфестами 13.05.1779 р. та 1780 р. тощо. Ці люди були розкидані не тільки у місто Глухів (скажімо у Сураж направлялося 143 особи). Але видно, що у Глухові зарахування цих людей часом зустрічало певний спротив, бо наприклад 4 особи було рекомендовано записати замість міщан в рекрути (5, арк. 1–6). Хоча в інших випадках цю проблему вирішували без особливих проблем, до того ж їх чисельність вихідців з Польщі, зазвичай з Правобережної України, була невелика у 1784–1793 рр. і не перевищувала двох десятків (чоловіки, їх дружини та діти). Цікаво, що ці «польські» вихідці були очевидно українцями чи білорусами з русифікованими прізвищами. Лише у одному випадку зустрічаємо явно українську сім'ю: Олександр Петрович Рибальченко 25 років з матір'ю Анастасією 50 років (5, арк. 53). Відзначимо ще одну справу (32, арк. 313): 18.05.1778 р. було затримано купця з «польської області» з м. Сміли Івана Щербакова. На допиті той показав паспорт, написаний «на польском диалекте», але... 1707 р. його затримали, передали в поліцію для відправки «куда следует».

Матеріали фонду розкривають звичайно діяльність магістрату – органу міського самоуправління, але водночас стосуються, насамперед, соціально-економічних відносин, особливо торговельної діяльності та руху цін: 8 – про кількість у Глухові купців та міщан 1795 р.; 45, зокрема, – про збір з купців подушної та інших повинностей (арк. 39); «про невивіз суходелом іноземних товарів» та «про свідоцтво по містах, лавках, магазинах та ярмарках різних іноземних товарів» (арк. 306–340); «опис таврованих товарів у Глухові» (арк. 404–444); про витрати грошей за винну продаж (16, арк. 385–399); «про видатки грошей «за винную и питейную продажу»; про тутьського зброяра Чуханова, який торгував у Глухові 1793 р. (68, арк. 258–299); про прохання міщан щодо залишення в місті продажу воскових свічок; «про встановлення цін на товари...» (46); «про заборону на прохання глухівських купців іногородцям засновувати у Глухівському повіті торги та промисли» (62, арк. 236–240); так само за їх клопотанням 1793 р. заборонялося торгувати в місті казенним селянам (68, арк. 135–142); призначення уповноважених за дотримання правил хлібних торгів (32, арк. 513–522); порушення

правил торгівлі (32, арк. 301–311), зокрема про завищення цін на хліб (32, арк. 434–452), фальшиві мірки (68, арк. 473–498); про зібрання у глухівських купців процентних та поштових грошей у 1792–1794 рр. (63). Деякі купці прибували до Глухова не тільки з України, наприклад з м. Крелевець, Сорочинці, але й з Росії (Курськ, Рильськ, Севськ, Саратов, Тула), інколи й поселялися в Глухові. Цікавою є справа 32 (1787 р.), яка нараховує 695 арк. Тут містяться дані про прибутки міста, зокрема наводяться відомості-таблиці про продаж в шинках «пенного вина», пива, меду; про квартири для постою війська, про діяльність кузнецького та інших цехів, розгорнуті дані про постачання провіанту для артилерії, зокрема для порохового заводу у Шостці, детальні списки людей «крайне нищих и не могущих себя чем пропитать», які жили в богадільнях Глухова або при храмах міста та навколишніх сіл. Є різноманітні скарги, навіть генеалогічні матеріали, як про глухівця Маначинського, пов'язаного з родом Борзаковських; про військового товариша Мережковського (чи не родича відомого російського письменника Дмитра Мережковського (?) (170), вихованця Києво-Могилянської академії, надвірного радника Стефана Кулябки (32, арк. 396), «прошення» глухівського протопіпа Корнилія Юзефовича Коченевського тощо.

Ряд справ стосуються пожеж у місті та їхніх наслідків (пожежі 1784 р. – 1, 8, 13, 30; 1790 р., яку спричинила пожежа в будинку єврея Лазаря – 53; про міщанина Дмитренка, якого судили у 1791 р. за пожежу, що почалася з його будинку – 59; 68, арк. 24–27, про колодника Івана Куця через необережність якого в с. Алтинівці виникла пожежа у 1799 р. (109)), також попередження пожеж («про перенесення кузень та котлярень у безпечні місця» – 32, арк. 353–359; «про призначення до вогнегасних знарядь і пожежним бочкам коней», 1790 р. – 48, 682–688), про замовлення протипожежних труб у 1793 р. майстру Кветченку (68, арк. 8). Ряд справ стосується кримінальних злочинів – 22 (про пограбування міщанами Калюжним та Безбородьком 35 бочок горілки значкового товариша Дейнекіна), 42 (про колодника Петрова за відбиття замка від Вертинської церкви), 68 – про колодницю міщанку Зигдліну, звинувачену у підпалі 1793 р.; 12 (про згвалтування підданої Гамаліївського монастиря міщанином з Орловської губернії Лішустіним).

Є й документи, які проливають світло на розвиток містобудування, церковне та культурне життя. Так, у справі 32 (арк. 467–500) мова про перепис населення Глухова; справа про видання глухівському поштарю Тищенко випису з прохань 1785 р. (16, арк. арк. 385–399); про вимогу поштової контори 1792 р., щоб пакети для неї доставлялися у вказані години (62, арк. 113–157), є й подання глухівського поштаря Зіновія Гаращенко, де є дані

про саму пошту, про її коней, про поставку коней на Глухівську та Тулиголовську поштові станції (97); про зайняття посади штаб-лікаря Голубовим (79). Ряд документів стосується будівництва й ремонту будинків Глухова: ремонт казенного дому, де жив генерал Каульбарс і де мав стати на квартиру камер-юнкер Аполлон Павлович Кочубей (32, арк. 843–875), ремонт казенного дому на Веригинському форштадті для «присутственных мест» 1790 р. (32, арк. 1254–1263), про збудування Триумфальних воріт у Глухові (17, арк. 19–26).

Досить великою (120 арк.) є справа 33, датована 1788–1789 рр. про злочинця Олексія Савицького, уродженця с. Камень, який проживав з дружиною і дітьми на квартирах у Глухові. Він протягом кількох років пограбував 7 церков у Глухові, Путивлі, с. Тулиголовому, с. Чорторії (33) та ін., забираючи скриньки з зібраними парафіянами грошима, чаші, хрести, ризи, віск. Тут містяться скарги священників Микільського храму с. Чорторії (Стефан Скочинський), Преображенського храму в Глухові (Василь Полошковський) Микільського храму в Путивлі (Іоан Куцин), матеріали допитів самого злочинця й свідків, судові постанови. 20.04.1786 р. магістрат отримав імператорський указ про комісії «об учреждении училищ к сочинению плана университетам и гимназиям в разных местах империи» і ухвалив занести до протоколу, тобто прийняти до відома (120, арк. 59). Трохи пізніше у Глухові діяло народне училище і його справа є досить значного обсягу (49, травень 1790 р.), бо складається з 61 аркуша. Тут знаходимо імена й прізвища директора училища (Халанський), смотрителів (Щоголів, Неверовський), вчителів 1 класу (Мирон Галаган), 2 класу (Петро Луценко), дані про загальний вигляд училища, яке крім навчальних приміщень мало кухню, пекарню, сарай, погреб тощо, також різні меблі, дрібні речі, зокрема свічки, папір, знаряддя для малювання; є дані й про видатки училища.

Таким чином, фонд 959 («Глухівський міський магістрат») є цінним джерелом з історії Глухова та околиць наприкінці XVIII ст., особливо соціально-економічної сфери. Видання на їх основі збірника документів стало бу пригоди історикам і краєзнавцям, всім хто цікавиться історією рідного краю.

Посилання

1. Мицик Ю.А., Тарасенко І.Ю. Фонд Глухівської сотенної канцелярії ЦДІА України у Києві як джерело з історії Глухівщини першої половини XVIII ст. // Сіверщина в історії України. – Київ – Глухів, 2013. – Вип. 6. – 548 с.

Мыцык Ю.А. Фонд Глуховского городского магистрата ЦДИА Украины в Киеве как источник по истории Глухова конца XVIII – первой четверти XIX в.

В статье раскрывается содержание фонда 959 «Глуховский городской магистрат» Центрального государственного

исторического архива Украины в Киеве, где сохраняются ценные материалы по истории Глуховщины, главным образом конца XVIII в. Здесь имеются важные источники социально-экономической истории, материалы по истории градостроительства, религии и культуры.

Ключевые слова: Глухов, магистрат, мецанство, архивы, церковь.

Mytsyk Yu.A. Fund of «Hlukhiv magistrate» of Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv as a source on Hlukhiv area history at the end of XVIII - the first quarter of XIX century

The article deals content of 959 Fund «Glukhiv magistrate» of the Central State Historical Archives of Ukraine in Kiev, which contains valuable material on the history of Hlukhovschina mainly late eighteenth century. It is an important source of social and economic history; and material on the history of urban development, religion and culture.

Key words: Hlukhiv, magistrate, burgesses, archives, church.

15.03.2014 р.

УДК 929.5: 321.01 (477.5) «17/185»

С.А. Токарев

КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКА РОДИНА ФЕНЕНКІВ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ПІВНІЧНОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.

У статті розглядається діяльність представників глухівської козацько-старшинської родини Фененків. Проаналізовано їх походження, родовід, суспільно-політична діяльність, майнове становище і шлях набуття дворянства.

Ключові слова: Ніжинський полк, Глухівська сотня, родина Фененків.

Одним з актуальних завдань сучасної української історіографії є вивчення історії національної еліти, яку за доби Гетьманщини уособлювала українська козацька старшина. Проте увагу фахівців привертають насамперед представники генеральної та полкової старшини, тоді як історія козацько-старшинських родин на сотенному рівні здебільшого залишається недостатньо дослідженою.

Оскільки Глухів упродовж 1708–1782 рр. був столицею Української козацької держави, представники місцевих козацько-старшинських родин відігравали помітну роль у суспільно-політичному житті Гетьманщини. Це стосується, зокрема, родини Фененків. Суспільно-політична діяльність її представників залишилась поза увагою вітчизняних дослідників за винятком В. Модзалевського [1] та В. Кривошеї [2; 3], які у своїх студіях навели короткі відомості про представників цієї династії.